

EN SOCIAL- DEMO- KRATISK FIASKO?

Skole- og uddannelsespolitik i 1970erne

Af Harry Haue

Socialdemokratiets skole- og uddannelsespolitik i 1970erne havde to centrale områder, enhedsfolkeskolen og samordnede ungdomsuddannelser. Denne politik blev udformet af politikere som K.B. Andersen, Knud Heinesen og Ritt Bjerregaard. Et mål for uddannelsespolitikken var at ændre på godefordelingen i samfundet i overensstemmelse med et pragmatisk socialistisk tankesæt.

U90 var kulminationen på den socialdemokratiske uddannelsespolitik i 1970erne. Begrundelsen for at iværksætte dette udrædningsarbejde var at partiet havde erkendt, at skole- og uddannelsespolitikken var en stadig vigtigere del af godefordelingen i samfundet. Naturligvis havde politikere tidligere erkendt forbindelsen mellem uddannelse og samfundsudvikling. Landsbylæreren, I.C. Christensen, udtalte som kultusminister i den første venstregering i 1901, at 'Aand er Magt', og den socialdemokratiske uddannelsesordfører, K.M. Klausen, markerede på samme tid med vægt, at arbejderklassens vej til lighed også gik gennem skole- og uddannelse. Den nye mellemskole og realskolen var også tilbud til arbejdernes børn og dermed en vej til de stillinger, som middelklassen indtil da havde indtaget. Men den afgørende forskel på Christensens og Klausens forestillinger og de socialdemokratiske holdninger til uddannelse i 1970erne var, at uddannelserne ikke blot skulle afspejle samfundets umiddelbare behov for kvalifikationer og dannelse, men også kunne ændre samfundsudviklingen.

Denne nye uddannelsesøkonomiske erkendelse kom først til udtryk i 1960ernes 'social demand-tænkning', ifølge hvilken alle der kunne, skulle have lov til at uddanne sig. Det blev almindeligt at tale om 'intelligensreserven', som nu måtte aktiveres for at sikre den fortsatte erhvervsmæssige vækst i Danmark. Den svenske uddannelsesforsker Torsten Husén havde i 1956 foretaget en undersøgelse af unge værnepligtige mænd og resultatet var, at 19 % af dem lå på en IQ, der var over 114, som man anså for forudsætningen for at kunne tage en studentereksamen. Den økonomiske vækst fik politikerne til at sætte fokus på at udnytte intelligensreserven, hvilket bl.a. kom til udtryk i indførelse af Statens Uddannelsesstøtte i og oprettelsen af Højere Forberedelseksamen i 1967. Ungdoms- og studenteroprøret satte fra 1968 nye dagsordener for uddannelserne med en diskurs om lighed, mens 'jordskredsvalget' i 1973 resulterede i

en stærk populistisk opposition, der langt fra var lighedsorienteret. I dette urolige politiske farvand prøvede Socialdemokratiet at udstikke en ny kurs for skole- og uddannelsespolitikken, der var "inspireret af en ambitiøs forestilling om, at de nuværende voksengenerationer er i stand til også gennem en målbevidst uddannelsespolitik at øve indflydelse på den fremtidige samfundsudvikling."¹

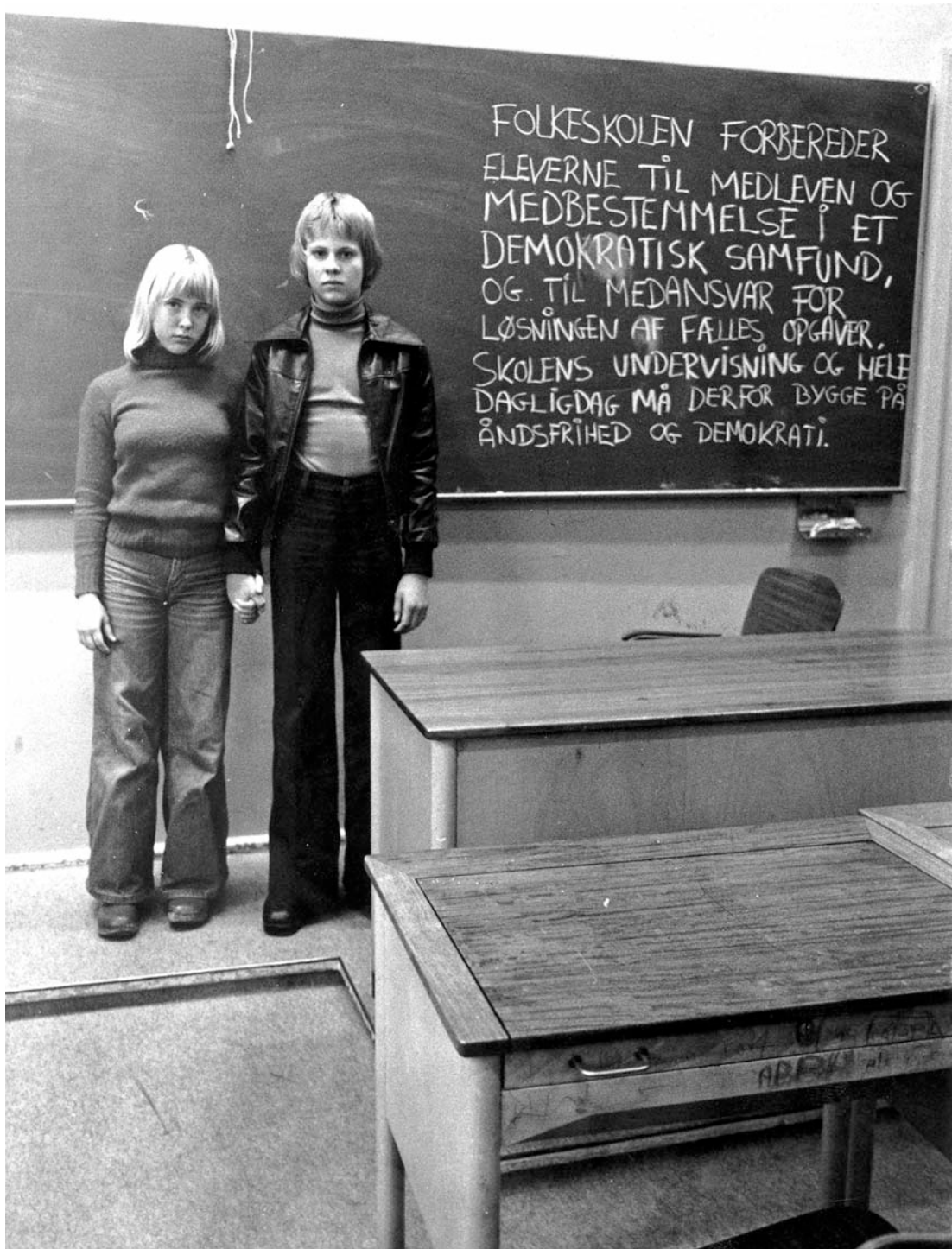
Folkeskolen som enhedsskole

Den store skolereform i 1958 havde nedlagt den fireårige mellemskole og i stedet indført en valgfri deling af eleverne i 6 og 7. Klasse, hvorefter de kunne søge optagelse i realskolen eller vælge erhvervsuddannelser. Fra 2. realklasse var der mulighed for optagelse i gymnasiet. Mens man i Sverige allerede i 1946 havde vedtaget en principbeslutning om en 9-årig enhedsskole, nøjedes man i Danmark med i 1958 at oprette en frivillig 8. klasse, der også kunne afvikles på en efterskole. I 1965 rejste K.B. Andersen spørgsmålet om en forlængelse af undervisningspligten og han nedsatte et embedsmandsudvalg, der afgav betænkning i 1968 med forslag om at indføre et obligatorisk 8. skoleår i 1972/73 og 9. skoleår fra 1973/74. På den baggrund udformede K.B. Andersen et forslag til folketingsbeslutning herom, men inden dette kunne blive fremsat havde VKR overtaget regeringsmagten. Den radikale undervisningsminister, Helge Larsen, fremsatte i 1969 et 9-punkts program, der omfattede forlængelsen af undervisningspligten til 9 år, hvortil der var enstemmig støtte i Folketinget. Den socialdemokratiske mindretalsregering kom til magten igen i 1971 med Knud Heinesen som undervisningsminister, og det blev en af hans vigtigste opgaver at fortsætte reformprocessen. Den nye minister besluttede at opdele reformprocessen, sådan at første etape skulle omfatte undervisningspligtens forlængelse og anden etape de vanskeligere spørgsmål om skolens formål, struktur og indhold. Efter tre måneders forhandling blev forlængelsen af undervisningspligten enstemmigt vedtaget i Folketinget, men Venstre undlod at stemme.³

Udformningen af en ny formålsparagraf gav anledning til en omfattende og langvarig debat. I 1958 lød formålet: "Folkeskolens formål er at fremme og udvikle børnenes anlæg og evner, at styrke deres karakter og give dem nyttige kundskaber." Denne formulering var en genbrug af 1937-lovens formål, og havde åbenbart med sit korte metapræg en vis slidstyrke. Imidlertid havde den radikale Jørgen Jørgensen i 1941 foranlediget, at formålet skulle suppleres med en bekendtgørelse, som i højere grad end formålet havde en indbygget forældelse. Heri blev besættelsestidens tolkning af formålet udfoldet. Folkeskolens opgave skulle, ud over at være kundskabsmeddelende, også give børnene sans for etiske og kristne værdier, ærbødighed for mennesker og natur, kærlighed til hjemmet, folket og landet, respekt for andres meninger, skabe følelse af fællesskab mellem folkene, samhørighed med andre nordiske folk, udvikle idealer og mål med livet, respekt for oprigtighed i tale og adfærd, styrke pligtfølelsen, udvikle sund disciplin og god opførsel og sans for orden. Heinesens forslag var tydeligvis et opgør med disse formuleringer, selv om han i sine erindringer giver udtryk for, at han ikke personligt havde nogen vanskeligheder med indholdet i:

"den højthigende bekendtgørelse fra 1941, men det var åbenbart, at den ikke ville kunne samle politisk tilslutning, allerede på grund af dens utidssvarende ordvalg og forældede udtryksmåde."

I erindringerne redegør Heinesen for de præmisser, som han lagde til grund for at udformet et nyt formål. Når samfundet havde udviklet sig så pluralistisk, at der ikke kunne opstilles et fælles værdibestemt mål for opdragelsen, så måtte formålsbestemmelsen begrænse sig til at fremhæve tilegnelse af viden og færdigheder og opøvelse af selvstændig stillingtagen. I dette pluralistiske samfund mente han at måtte nøjes med at angive rammerne for, "hvordan modsætningerne kan udspille sig i et demokratisk samfund.":

“Folkeskolen forbereder eleverne til medleven og medbestemmelse i et demokratisk samfund..” Der var kamp mellem Socialdemokratiet og Venstre blandt andet om formålsparagraffen, før den nye skolelov kunne vedtages i 1975. (Foto: Arbejdermuseet & ABA)

“Folkeskolens opgave er i samarbejde med forældrene at give eleverne mulighed for at tilegne sig viden, færdigheder, arbejdsmetoder og udtryksformer, som medvirker til den enkelte elevs alsidige udvikling.

Folkeskolen må i hele sit arbejde søge at skabe sådanne muligheder for oplevelse og selvvirksomhed, at eleven kan øge sin lyst til at lære, udfolde sin fantasi og opøve sine evner til selvstændig vurdering og stillingtagen og udvikle sig i tillid til sig selv og til fællesskabets muligheder.

Folkeskolen forbereder eleverne til medleven og medbestemmelse i et demokratisk samfund. Skolens undervisning og hele dagligdag må derfor bygge på demokrati, åndsfrihed og tolerance.”⁴

Dette formål styrkede forældrenes indflydelse, og lagde afgørende vægt på, at børnene skulle tilegne sig kundskaber med lyst og skulle blive bevidste om, at de selv var en del af en demokratisk proces. Efter ‘jordskredsvalet’ i december 1973 overtog Venstre regeringsmagten med partiets forhenværende uddannelsesordfører, Poul Hartling, som statsminister. Den nye undervisningsminister, Tove Nielsen, var et forholdsvis ubeskrevet politisk blad. Hun fremsatte en ændring af Heinesens formålsformulering:

“Folkeskolens opgave er i samarbejde med forældrene at give eleverne mulighed for at tilegne sig kundskaber, færdigheder, arbejdsmetoder og udtryksformer, som medvirker til den enkelte elevs alsidige udvikling. Folkeskolen forbereder eleverne til medleven i et demokratisk samfund og til medansvar for løsningen af fælles opgaver. Skolens undervisning og hele dagligdag må derfor bygge på demokrati, åndsfrihed og tolerance.”

Viden var her ændret til kundskaber, og mellemstykket i Heinesens forslag var fjernet og i stedet var der i slutdelen indføjet: “til medansvar for løsningen af fælles opgaver”. Tove Nielsen nåede ikke at fremsætte lovforslaget, inden der blev udskrevet valg til Folketinget. I

den nye socialdemokratiske mindretalsregering blev Ritt Bjerregaard undervisningsminister, og det blev således hendes opgave at finde en løsning på bl.a. formålsformuleringen. Da det ikke var muligt at samle et flertal for Heinesens formulering, tog Ritt Bjerregaard udgangspunkt i Tove Niensens udkast, men argumenterede for, at inddrage så mange af Heinesens formuleringer som muligt, bl.a. understregede hun, at del 2 ikke måtte savnes. Erling Olsen fremhævede som ordfører for Socialdemokratiet, at “Nu er tidspunktet kommet, hvor vi må bøje os imod hinanden og hugge knuderne over.”⁵ I første del blev viden ændret til kundskaber, og i 2. del udgik ‘udvikle sig i tillid til sig selv og til fællesskabets muligheder’. I 3. del blev tolerance slettet.

De borgerlige politikere ønskede kundskaber i stedet for viden, med den begrundelse, at begrebet kundskaber i højere grad en viden karakteriserede skolens væsentligste funktion, nemlig det kundskabsmeddelende. Socialdemokratiet blev støttet af SF og DKP, der også foretrak viden, men for at få borgerlig støtte til loven, accepterede Socialdemokratiet ‘kundskaber’, som af kommunisten Freddy Madsen blev ligestillet med kundskabspåfyldning. Fra konservativ side mente man, at tolerance var for vagt et begreb, idet det kunne forbindes med holdningsløshed, ønske om at gøre alle tilfredse. Gerda Møller fremhævede også som ordfører for de konservative, at det måtte pointeres, at “indoktrinering af elever til bestemte anskuelser eller holdninger er ikke tilladt.”⁶ Den sidste udtalelse var et led i den indoktrineringsdebat, som undervisningsdirektør, Asger Baunsbak-Jensen, havde åbnet i 1974, og som fra politisk side blev fulgt op af bl.a. Erhard Jakobsen.⁷

Fra læreside blev det ofte markeret, at formålet kun var en skueværdi, der ikke forpligtede dem til at tilrettelægge og gennemføre undervisningen på en bestemt måde. Men alligevel var det mediet, som debatten om skolens opgave blev kommunikeret igennem. Mål og delmål for undervisningen i fagene måtte relateres til det overordnede formål, og dermed kom det indirekte til at præge skolens

Ritt Bjerregaard var undervisningsminister i 1973, og igen fra 1975- 78. Hun fik gennemført en ny lov for Folkeskolen i 1975. (Foto: Arbejdersmuseet & ABA).

hverdag. Knud Heinesen har i sine erindringer kaldt formålsparagraffen for samfundets trosbekendelse til fælles værdier.⁸ Ledelse, lærere, og vel også elever og forældre måtte være forpligtet på den demokratiske side af formuleringen, og på de mange debatmøder om den nye skole var det naturligt at formålet blev diskuteret. Begreber som arbejdsmetoder og udtryksformer var i overensstemmelse med de tendenser, der i 1970erne var til at prioritere undervisningens formaldannende sider. Det gjaldt også begreber som oplevelse og selvvirksomhed, lyst til at lære og udfoldelse af fantasi. Det kræver yderligere forskning at afgøre, om formuleringerne var specifikke socialdemokratiske markører, eller der blot var tale om begreber, der var oppe i tiden og dermed relativt bredt accepteret.⁹

Selv om der var megen debat om formålet, så var den politiske uenighed større, når det drejede sig om skolens struktur. Heinesen havde i 1972 i sit udkast til den nye folkeskolelov, der dels tog udgangspunkt i 9-punktsprogrammet og partiets '4-års program' fra 1971, formuleret den grundtanke, at det ikke var folkeskolens opgave at sortere eleverne til de efterfølgende uddannelser, men i stedet fremme den enkelte elevs alsidige udvikling, og dermed "give alle en et ligeværdigt grundlag for deres fortsatte uddannelse." Eleverne skulle derfor holdes udelte sammen i hele skoleforløbet, og karakterer og eksamen skulle afskaffes. Det var et vidtgående forslag, som var et visionært socialdemokratisk forsøg på at give folkeskolen en ny retning.¹⁰

1958-loven indførte en deling i 6.-7. klasse, men fra socialdemokratisk side fik man i 1968 gjort det lettere for kommunerne at tillade udelte klasser. I løbet af få år blev niveaudelingen ophævet i langt de fleste folkeskoler. Ritt Bjerregaard fremlagde i marts 1975 sit forslag til ny lov for folkeskolen. Erling Olsens reminder om, at nu måtte der findes et kompromis, prægede indholdet. Hun accepterede niveaudelingen i 10. klasse med afgangsprøve og en fælles afgangsprøve efter 9. klasse. Det var alene niveaudelingen på 8. og 9. klasse og karaktergivningens omfang i øvrigt, som Ritt Bjerregaard ville kæmpe imod. Det lykkedes kun delvist, idet niveaudelingen blev opretholdt, men dog med en socialdemokratisk modifikation. I § 8 stk. 3 hed det: "Undervisningsministeren kan efter indstilling fra skolenævnet, lærerrådet og skolekommissionen godkende, at delingen i to kurser efter stk. 1 undlades på 8. og 9. klassetrin i et eller flere af fagene." De fag, der kunne komme på tale, var fremmedsprogene, regning/matematik samt fysik/kemi.

Selv om Socialdemokratiet altså ikke formelt set havde fået gennemført sin politik, så havde det alligevel skabt muligheder for reelt at tilgodese intentionerne. Vist nok en særlig dansk måde at klare modsætninger på, som der var en lang tradition for også uden for skole- og uddannelsessystemet.¹¹ På et andet

område havde partiet fået indfriet sine ønsker, nemlig i § 16 stk. 4: "Undervisningens nærmere planlægning og tilrettelæggelse, herunder valget af undervisningsformer, -metode og -stof, skal i videst mulig omfang foregå i et samarbejde mellem læreren og eleverne." Som Ritt Bjerregaard selv formulerede det, var der mange der opfattede denne bestemmelse som noget af en revolution, mens hun mere var tilbøjelig til at opfatte den som en legalisering af en markant tendens.¹² Socialdemokratiet havde ønsket at friholde folkeskolen for prøver og eksamen, men her var den borgerlige modstand for stor. Ved afslutningen af hhv. 9. og 10. klasse kunne eleverne vælge at gå til en statskontrolleret prøve. Dermed skete der en formel ligestilling med de elever, der gik i realskolen i deres 8. og 9. skoleår, og folkeskolens elever. Især Venstres tilslutning var afgørende for vedtagelsen af folkeskoleloven i 1975, og Bertel Haarder kunne om 1975-skoleloven sige: "Den nye folkeskolelov er værdig for Grundtvigs fædreland."¹³

Folkeskoleloven kunne vedtages af et stort flertal i Folketinget, der dog ikke omfattede Det konservative Folkeparti, Centrum Demokraterne, Fremskridtspartiet, DKP og VS. De to vestrefløjspartier fandt ikke forslaget vidtgående nok, men de tre borgerlige partier fandt derimod forslaget for vidtgående.¹⁴ Venstre og Socialdemokratiet havde dermed fundet et kompromis, der nok havde progressive socialdemokratiske aftryk, men som også tog hensyn til den mere traditionelt indstillede del af befolkningen.

Integration af ungdomsuddannelserne

Da Knud Heinesen i 1971 blev undervisningsminister udtalte han til Kristeligt Dagblad, at de erhvervs-gymnasiale uddannelser måtte indrettes sådan, at de ved afslutningen kunne give erhvervs-kompetence, samtidig med, at de gav adgang til videregående uddannelse som gymnasiet og HF. Netop i forbindelse med 1971-valget havde *Gymnasieskolen* gengivet de forskellige partiers programmer, der om-

handlede uddannelsespolitikken. I Venstres program hed det:

"Værdifulde dele af gymnasiets almene uddannelse bør kunne komme alle uddannelsessøgende unge til gode på samme niveau, ligesom indslag af praktisk prægede fag kan øge det almene indhold i overvejende teoretiske uddannelsesforløb."¹⁵

VKR-regeringen havde planer om en generel reform af ungdomsuddannelserne, bl.a. med etablering af erhvervsfaglige uddannelser som alternativ til mesterlæren. Planen med efg var, at nogle få grunduddannelser kunne danne grundlag for valg mellem beslægtede fag, og den tanke lå da nær, at disse grunduddannelser kunne få et alment gymnasialt indhold og dermed også føre frem til optagelse på videregående uddannelser. Inspirationen var især svensk, men kunne også hentes fra Norge og USA. Imidlertid opgav regeringen sin store reform og ville nøjes med at reformere de erhvervsfaglige uddannelser.

I 1971 var der kommet en betænkning om erhvervsfaglige forsøgsuddannelser, som lagde vægt på, at uddannelsen skulle have et stærkt alment indhold, ikke blot i basisåret, men i løbet af den resterende del af uddannelsen i et omfang af 6-700 timer. Lige som Venstre var gymnasielærerne på generalforsamlingen positive over for planerne. Direktøren for Gymnasieskolerne og HF gav udtryk for, at det ville være hensigtsmæssigt at placere institutioner for forskellige uddannelser i ét område med fælles faciliteter. Disse planer om samordning fik yderligere medvind, da Knud Heinesen i begyndelsen af 1973 bad den pensionerede direktør for Direktoratet for Gymnasieskolerne og HF, Sigurd Højby, være formand for en ministeriel arbejdsgruppe, der skulle udarbejde en skitse til en samordning af de 16-19-åriges uddannelse. Arbejdsgruppen kunne 2. april, efter seks ugers arbejde, fremlægge et forslag til folketingsbeslutning, hvori det hed:

"Folketinget opfordrer regeringen til administrativt og ved fremlæggelse af de nødvendige lov-

forslag at sikre en grundlæggende skole- og erhvervsuddannelse af 12 års varighed for alle fra 1980.”

Uddannelsen i 10.-12. uddannelsesår skulle være fælles for eleverne på væsentlige områder af almen værdi og give dem grundlag for videregående uddannelse og for beskæftigelse i erhverv.¹⁶ Udvalgets planer blev i daglig tale kaldt Højbyskitsen, og det var da også i høj grad hans tanker, der havde præget formuleringerne. Han var både socialdemokrat og grundtvigianer, og var derfor ideologisk disponeret for et samvirke mellem landbo- og bykulturen. Den ministerielle arbejdsgruppe havde ikke noget kommissorium, men retningslinjerne blev aftalt mellem Heinesen og Højby. Da han et par år senere skrev om denne opgave i sine erindringer *Som jeg oplevede det*, formulerede han det således:

“Det var en opgave, der – hvis den blev løst – ville være fuldendelsen af det uddannelsessystem, som jeg i mange år havde drømt om – et fælles uddannelsessystem for alle de forskellige uddannelser, som følger efter folkeskolen.”¹⁷

Det var en stærk socialdemokratisk markering på et centralt uddannelsespolitisk område, men det var tanker, der i en årrække havde været under overvejelse i partiet. I 1961 blev erhvervsuddannelserne overført fra Handelsministeriet til Undervisningsministeriet, og dermed var det første skridt taget til en mulig samordning. Med indførelsen af forsøgene med erhvervsfaglige grunduddannelser i 1970 var der taget endnu et skridt til samordning, der ideelt set skulle kunne skabe ligestilling mellem erhvervsuddannelser og gymnasiet og reelt udvikle en fleksibel arbejdsstyrke. Alle unge skulle have:

“et fælles sprog – fælles begreber, fælles viden og arbejdsmetoder – i en sådan grad, at den indbyrdes kommunikation og dermed samarbejdet mellem mennesker med forskelligartet baggrund og beskæftigelse lettes.”¹⁸

Ritt Bjerregaard mente, at sektorproblemerne i ungdomsuddannelserne måtte løses. Problemet var, at de unge i for høj grad valgte de gymnasiale uddannelser og dermed kom til at skabe et pres på universitetsuddannelserne. Sektoropdelingen synes også efter hendes opfattelse at have forstærket den skæve sociale og geografiske rekruttering til disse uddannelser. Social demand-tænkningen var kommet under pres, og blev modificeret af en manpower-tænkning, hvori der også indgik indførelse af adgangsbegrænsning til de videregående uddannelser. Den socialdemokratiske strategi gik derfor ud på at skabe ligestilling imellem de forskellige ungdomsuddannelser ved at samordne dem og gøre dem fleksible med en modulopbygning, der kunne gøre det lettere for de unge undervejs at vælge en ny retning for deres uddannelse.¹⁹ Sigurd Højby havde beskrevet problemet sådan, at næsten alle danske skoleformer ud over folkeskolen var udviklet isoleret fra de andre:

“Handelsskoler, tekniske skoler, realskoler, gymnasier, efterskoler og etatsuddannelser havde alle kørt deres eget løb uden reelt at give de unge nogen valgmulighed, når de først var kommet ind på en af vejene.”²⁰

2. december 1975 fremlagde Ritt Bjerregaard forslag til folketingsbeslutning om en samordning af det 10.- 12. uddannelsesår i 15 punkter, som skulle indeholde “fag af alment kulturelt og samfundsmæssigt indhold, der er fælles for alle elever.” Ministeren søgte at udvide den traditionelle opfattelse af almendannelse, som indtil da var gymnasiets kvalitetsmærke, til også at omfatte de erhvervmæssige arbejdsfunktioner:

“Af hensyn til den alment dannende værdi, som praktisk beskæftigelse inden for arbejdslivet vil have for eleverne, bør der skabes mulighed for, at periodisk, praktisk beskæftigelse ikke blot indgår som en del af erhvervsuddannelserne, men også som et led i de øvrige uddannelser.”

Det var et forsøg på at skabe lighed mellem

Ændringer i samfundet stillede nye krav til Folkeskolen. Nye undervisningsformer som styrkede samarbejdet blev taget i brug. Grupperarbejde i en matematiktime i Folkeskolen. (Foto: Arbejdermuseet & ABA, 1980)

åndens og håndens arbejde, som var nyt i 1970ernes uddannelsesdebat, men som jo allerede Rousseau og Grundtvig, blandt andre, havde været fortalere for. I 1977 udsendte Undervisningsministeriet et cirkulære, der skulle øge interessen for, at elever fra gymnasiet og hf kom i praktik i erhvervslivet, og ganske mange gymnasier udnyttede denne mulighed,

men måtte også erkende de store vanskeligheder, der var forbundet med forsøgene. Initiativerne på dette område måtte ske via et cirkulære, idet forslaget til folketingsbeslutning, som kom til førstebehandling i december 1975, havde fået en hård medfart. Nøgleordene heri var lighed, ligeværdighed og fleksibilitet, og der blev henvist til Socialforsknings-

instituttets undersøgelser, der viste, at den sociale arv stadig var dominerende, og at 20-25 % af en ungdomsårgang ikke fik en ungdomsuddannelse.

For at begrænse denne 'restgruppe', indeholdt forslaget også en bestemmelse om, at uddannelserne skulle tilrettelægges således, at "eleverne på visse stadier af deres uddannel-

sesforløb, får mulighed for at afbryde deres uddannelse med en vis nærmere beskrevet kompetence." Dertil kom, at eleven undervejs skulle kunne ændre sit valg uden at spille for meget tid. På trods af, at Venstres program var positivt over for en vis samordning, udtalte Tove Nielsen under første behandling:

"Venstre kan ikke være med til at give en blankoveksel til at starte dette udviklingsarbejde. Vi ønsker ikke, at flere årgange unge skal være prøveklude eller forsøgsdyr for en socialistisk tankegang om, at hvad alle ikke kan, skal andre heller ikke kunne."

Fra konservativ side advarede Gerda Møller imod, at "slå gymnasiet i stykker ved at gøre den til en almen ungdomsskole", og Fremskridtspartiet mente at kunne konstatere, at "alle skal lære det samme, eller – og det er åbenbart ministerens hensigt – at alle skal lære lige lidt." Erhard Jakobsen tordnede: "Stop videre eksperiment på dette område." og tilføjede: "Der kommer ikke til at stå respekt om en blikkenslager, fordi man fylder hovedet på ham med en hel masse sociologiske fraser om fremmedgørelse." Forslaget kunne ikke samle det nødvendige flertal og blev henvist til udvalgsarbejdet.²¹

Sådan gik det også, da forslaget i november 1976 blev fremsat anden gang. Her kunne Ritt Bjerregaard ellers motivere forslaget med henvisninger til udviklingen i Norge og Sverige, hvor samordningsplaner var ved at blive realiseret i politisk enighed. Det var derfor efter hendes mening vigtigt at presse på, for at Danmark ikke skulle komme bagud. Tove Nielsen kunne konstatere, at rækkefølgen på punkterne nok var ændret, men indholdet var stort set det samme, og derfor ville Venstre stemme imod. Det var måske mere overraskende, at Lone Dybkjær markerede, at de radikale heller ikke kunne støtte forslaget, men mente, at det ville være bedre at tale om koordinering i stedet for samordning. Fra Fremskridtspartiet kunne gymnasielektor Eva Rothemborg berette om udviklingen i Sverige, hvor man var godt i gang med at lemlæste

ungdomsuddannelserne. Forslaget blev oversendt til udvalgsbehandling.

15. december 1976 holdt Ritt Bjerregaard en forelæsning på Danmarks Lærerhøjskole med titlen: Lighed i skolen – mulighed eller illusion? Den parlamentariske situation var nu efter hendes opfattelse sådan, at Bismarck-citateret "Politik er det muliges kunst", burde omformuleres til "Politik er det umuliges kunst."²² Netop i dette dødvande udkom U90, der vakte betydelig opmærksomhed, og denne udgivelse er blevet kaldt for "kulminationen af og afslutningen på Socialdemokratiets dominerende rolle på uddannelsesområdet."²³ Den uddannelsespolitiske debat havde, som det også skete på andre områder, i kølvandet af ungdomsoprør og jordskredsejr, fået et stærkt kritisk, ja undertiden perfidt præg, hvor det kapitalistiske system på venstrefløjen opfattedes som roden til alt ondt, mens den borgerlige fløj blev mere nyliberal bevidst. Bertel Haarders *Statskollektivism og spildproduktion* fra 1970 og 'Institutionernes tyranni' fra 1974 samt Anders Fogh Rasmussens *Minimalstaten* var med til at markere denne tendens.

U90 – politik eller videnskab?

Da den internationale økonomiske krise slog igennem i begyndelsen af 1970erne måtte politikerne reflektere over væksten i uddannelserne, og lige som på det økonomiske område, hvor Finansministeriet udformede rapporterne om perspektivplanlægning (PPI og PPII), ønskede Undervisningsministeriet på tilsvarende vis at få en redegørelse for samfundets samlede uddannelsespolitik for de næste 15 år. I en tale til Det centrale Uddannelsesråd (CUR), der omfattede embedsmænd, partier og organisationer, skitserede undervisningsminister Ritt Bjerregaard den opgave, der skulle løses, nemlig:

"en udredning af, hvad samfundet skal og kan gøre ved uddannelserne – en afvejning af mål og ressourcer, der giver os mulighed for at øjne helheden og sammenhængen i det, vi skal foretage os."²⁴

Både CUR og U90 var en socialdemokratisk konstruktion, der skulle sikre, at skole- og uddannelsespolitikken også på længere sigt fik et socialdemokratisk præg. Ritt Bjerregaard udtalte i maj 1975 i en tale til medlemmerne af CUR, at opgaven både var krævende og intrikat:

"krævende fordi noget sådant ikke tidligere er forsøgt, intrikat for en sådan planlægning, hvis den skal have nogen værdi – klart vil komme til at kortlægge de steder, hvor vandene skilles, hvor Abraham gik fra Lot, og hvor striden vil komme til at stå."

Selvom CUR med denne rapport ofte blev beskyldt for ligemageri, gav den dog udtryk for, at uddannelsessystemet ikke kunne skabe lighed, men nok at "de almindelige bestræbelser på at formindske ulighederne i samfundet må have deres sidestykke i en lighedsorienteret uddannelsespolitik." Et af midlerne hertil var en samordning af ungdomsuddannelserne: "at alle får mindst 12 års uddannelse, mange vil fortsætte med et 13. eller flere år. Vi lægger afgørende vægt på, at de 12 år bliver minimum for alle." Et flertal af CUR-medlemmer mente, at den bedste balance kunne opnås gennem et bredt spektrum af uddannelser, hvor tyngdepunktet skulle være et udbygge efg-system, hvori der også skulle indgå "overvejende studieforberevende uddannelser på grundlag af et videreudviklet gymnasium og HF"²⁵

Kravet om mindst 12 års uddannelse skulle ikke opfattes som et krav om en enhedsskole, hvor alle skulle have de samme fag og heller ikke, at denne ungdomsuddannelse skulle tages sammenhængende. Selv om Tove Nielsen kaldte U90 for et socialdemokratisk projekt, er det dog kun til dels rigtigt. De borgerlige partier og arbejdsgivernes organisationer var også repræsenteret, og de markerede deres synspunkter i mindretalsudtalelser, og har også generelt forsøgt at trække rapporten i moderat retning. Til gengæld var arbejderbevægelsens repræsentanter på linje med de socialdemokratiske synspunkter, både vedrøren-

de samordningen af ungdomsuddannelserne og en enheds- og prøvefri folkeskole. På trods af en vis borgerlig moderation, slap der formuleringer igennem, som denne, der i de næste par år hyppigt blev citeret af borgerlige politikere, "at børn og unge frigøres fra en række traditionelle forestillinger, som bl.a. også findes hos forældrene." En anden anstødssten for bl.a. Tove Nielsen og Bertel Haarder var kravet om 12-13 års uddannelse til alle, som sidstnævnte senere kaldte for "13 års samfundsopdragelse", der skulle skabe en bestemt mennesketype.²⁶

Når den borgerlige modstand blev så markant, hang det også sammen med, at den pædagogik, som både det socialdemokratiske samordningsforslag og U90 byggede på, var inspireret af venstrefløjens tanker om projekt-orienteret gruppearbejde, projektorienteret undervisning og tværfaglighed/fagintegration. I virkeligheden var der ikke noget særligt venstreorienteret i disse nye tanker, idet borgerlige synspunkter jo til fulde ville kunne udfolde sig i den nye pædagogik, men da venstre-højre-etiketten først var blevet hæftet på, fik den en manifest politisk symbolbetydning, og unddrog sig derfor i vid udstrækning rationelle overvejelser.

Tredje forsøg – Dorte Bennedsen 1980

I 1977 blev Dorte Bennedsen undervisningsminister, og hun var forpligtet på et radikalt forslag, fremsat under en forespørgselsdebat i foråret 1978 om, at sætte samordningsforslaget til behandling i 1979. Imidlertid havde både Venstre og CD inden da fremsat forslag om ændring af de 16-19-åriges uddannelser. Bertel Haarder havde sammen med Henning Christoffersen, Poul Erik Bundgaard Nielsen, Anders Fogh Rasmussen og Knud Øllgaard 14. januar 1980 fremsat et beslutningsforslag, hvis sigte var at kanalisere de unge væk fra gymnasieuddannelse over i andre uddannelser. Forslaget var også vendt imod de såkaldte dobbeltuddannelser, som de unge tog for at samle point nok til at passere adgangsbe-

rænsningen til de videregående uddannelser, som var blevet indført i 1977. Forslaget indeholdt også et krav om opretholdelse af mesterlæren. I bemærkningerne til forslaget fremgik det, at forslaget også var et forsøg på at sætte en anden uddannelsespolitisk dagsorden:

"I modsætning til regeringen og det store flertal i Det Centrale Uddannelsesråd (CUR) ønsker forslagsstillerne hverken harmonisering eller centralisering af ungdomsuddannelserne, endsi-ge nogen som helst direkte eller indirekte udvidelse af undervisningspligten."

Tværtom var det ifølge de fem venstremænd ikke nødvendigvis en ulykke for den enkelte at forlade skolen i 16 års alderen. Erhvervsarbejde kunne både modne og øge interessen for uddannelse på et senere tidspunkt. CD ønskede et 4-årig gymnasium, hvor der efter 2 år var overgangsmulighed til erhvervsuddannelser. Både Venstres og CD's forslag blev behandlet sammen med Socialdemokratiets forslag til folketingsbeslutning om ungdomsuddannelserne 27. Marts 1980. Dorte Bennedsens forslag omfattede 16 punkter, og indeholdt betydelige ændringer i forhold til Ritt Bjerregaards to tidligere fremsatte forslag. Det hed bl.a.:

"Dele af uddannelsen skal i sit indhold være bred og varieret for at kunne modsvare såvel samfundets skiftende uddannelsesbehov og elevernes evner og ønsker...I samtlige uddannelser skal der indgå en fælles kerne af fag, der har til formål at give eleverne baggrund for medleven i et demokratisk samfund. Dele af uddannelsen skal være fælles for eleverne, uanset hvilke valg de foretager med henblik på senere uddannelse og erhvervsmæssig beskæftigelse."

Imidlertid hed det i bemærkningerne til lovforslaget: "Der bør derfor i uddannelsen indgå en kerne af fælles fag og alment kulturelt indhold". Glidningen fra 'skal' til 'bør' er bemærkelsesværdig. I punkt 7 hed det nu "Perioder med praktisk beskæftigelse inden for arbejdslivet skal så vidt muligt indgå i ethvert uddan-

nelsesforløb.” Denne formulering blev understøttet i bemærkningerne, hvor det hed:

“Det bør derfor undersøges, hvilke muligheder de elever, som søger en uddannelse, der fortrinsvis er studieforberegende, vil have for at få praktisk beskæftigelse i arbejdslivet til at indgå som et led i deres uddannelse.”

Forslaget blev yderligere udvandet med en bemærkning om, at spørgsmålet om at lade praktisk beskæftigelse indgå bør drøftes med arbejdsmarkedets parter m.fl. Mens Ritt Bjerregaards forslag havde indeholdt krav om samordning af læreruddannelserne, var dette punkt nu ændret til: “Lærerne ved ungdomsuddannelserne skal sikres et alment kendskab til hele uddannelsesområdets faglige indhold.” Af bemærkningerne fremgik det, at det fortrinsvis skulle ske ved efter- og videreuddannelse, og da ikke i et omfang så lærerne kunne undervise i andre ungdomsuddannelser, men på længere sigt kunne man overveje mulighederne for “en nærmere sammenhæng mellem de enkelte lærergrupperes grunduddannelse.” På bygningsområdet blev det i forslaget fastholdt, at skolerne skulle indrettes sådan, at de kunne bruges til andre formål, hvilket i bemærkningerne blev til “bør tilstræbes”. Den samme glidning kan iagttages i punkt 16, hvor der i forslaget hedder: “Den igangværende forsøgsundervisning skal fortsætte”, mens bemærkningerne var mere forbeholdne:

“Denne udvikling bør fortsætte, og der bør til støtte for overvejelserne om opbygningen af et mere fleksibelt uddannelsessystem sættes nye forsøg i gang efter de principper, der er anført i de foregående punkter.”²⁷

Bertel Haarder udtalte under anden behandling, at:

“Venstres forslag er efterladt i undervisningsudvalget – idet de væsentligste tanker heri, som ikke var med i ministerens forslag i forvejen, nu kommer med i form af ændringsforslag.”

I forlængelse af denne udtalelse kom så bemærkningen om, at ‘skal’ i ministerens oprindelige forslag nu heldigvis var ændret til ‘bør’. Forslaget blev vedtaget med 99 mod 43 stemmer. Med denne afstemning blev det klart, at det socialdemokratiske forsøg på at få

Gymnasieelever arbejder sammen på et projekt på Herlev Statsskole i 1983. (Foto: Arbejdermuseet & ABA, fotograf: Ole Wildt)

gennemført en samordning af ungdomsuddannelserne var slået fejl. Symptomatisk for denne udvikling var det forsøg, som blev gennemført i Tilst ved Århus på Langkjær Gymnasium på trods af mange ildsjæles indsats måtte opgives. Det var ganske enkelt dengang

ikke muligt i Danmark at samordne to meget forskellige uddannelseskulturer, nemlig de almindelige gymnasiale og de erhvervsorienterede faglige. Ritt Bjerregaard udtalte i et interview i 1986, at:

“man burde have et samlet system, og det stranded hver eneste gang på, at hvis man ligger til højre i det politiske billede, så vil man ikke høre tale om, at de 16-19-årige samles. Så vil man have gymnasiet for de boglige uddannelser, og så må de andre mere eller mindre finde ud af, hvad de vil have. Det tror jeg er dårligt for fremtidens samfund.”²⁸

I 1982 måtte Anker Jørgensen på grund af statens økonomiske problemer opgive regeringsmagten, som herefter blev overtaget af Venstre og Konservative. Bertel Haarder blev undervisningsminister og som noget af det første, nedlagde han Det Central Uddannelsesråd og arkiverede U90. I stedet ønskede han at fremme New Public Management, som skulle udmøntes i mål- og rammestyring samt øget markedsorientering, brugerindflydelse via bestyrelser og frit skolevalg. Haarder fremstillede i 1990 disse tanker i U91.²⁹ Mens Ritt Bjerregaard havde fremhævet ligheden, fokuserede Haarder på friheden. Den nye borgerlige regering ønskede at erstatte den socialdemokratiske formynderstat/forhandlerstat til en i bedste fald mere responsiv stat. Alle spor fra det socialdemokratiske forsøg på at ændre ungdomsuddannelserne var dermed tilsyneladende slettet.

Venstre fik stor indflydelse både i 1975 og i 1980, og det var et grundvilkår, at Socialdemokratiet ikke alene kunne bestemme skole- og uddannelsespolitikken. På kort sigt tabte Socialdemokratiet, selv om det havde nogle strategiske og signalmæssige markeringer, der bragte dets tanker i forgrunden. Folkeskolen blev ikke udelt, og eleverne kunne vælge en statskontrolleret afgangsprøve. Men partiet vandt alligevel på områder, der skulle få stor betydning på længere sigt, nemlig lokal ret til at vælge udelt skoleforløb, og elevernes medindflydelse på undervisningen samt tanken om en tværfaglig og projektorienteret undervisning. I 1980 synes Socialdemokratiets resultater i relation til en reform af ungdomsuddannelserne ganske få. De oprindelige vidtgående krav om samordning af ungdomsuddannelserne og læreruddannelserne blev ænd-

ret til vagt formulerede hensigtserklæringer, skåret over Venstres læst.

Ja, Socialdemokratiets resultater lignede en karikatur af Ritt Bjerregaards oprindelige stærkt visionære udspil. Sådan så det ud på kort sigt og Bertel Haarder viste sin sejr med nedlæggelsen af CUR og arkivering af U90. Socialdemokratiet havde spillet højt spil og tabt, i alt fald på den korte bane, men på længere sigt havde partiet sat nogle dagordener, som overvintrede og senere blev til nye spirer. Det gælder den nye fagdidaktik, hvor den principielle fornyelse af de gymnasiale uddannelser i 2005 er fagsamspil, og projektorienteret undervisning, en reform som Bertel Haarder nu – måske med en dårlig smag i munden – er den ansvarlige minister for at føre ud i livet. Folkeskolen har fortsat udviklingen mod en enhedsskole uden sortering, og på det seneste støtter Venstre forslaget fra socialdemokratiet om forsøg med heldagsskoler.³⁰

Selv om udspil og resultater lå langt fra hinanden, må spørgsmålet om den socialdemokratiske skole- og uddannelsespolitik i 1970'erne var en fiasko, besvares med et nej. En pragmatisk iagttagelse af udviklingen viser, at partiet, der i modsætning til de norske og svenske brødre ikke havde et flertal, formåede at udnytte sprækkerne i den borgerlige uenighed, og dermed bidrage til en fornyelse, der undertiden måtte nøjes med at blive beskrevet i bisætninger, men på længere sigt under andre samfundsforhold kom til fuld udfoldelse: den udelte folkeskole blev indført i 1993, elevernes medbestemmelse er blevet en del af traditionen, de erhvervs-gymnasiale og alment gymnasiale uddannelser er blevet lige-stillet i 2005, og samarbejdet mellem fagene og fagintegration karakteriserer især undervisningen på det gymnasiale niveau. Nej, det var ikke en fiasko, men et momentum om, at reformer på skole- og uddannelsesområdet tager tid og kræfter.

Noter

1. U90. Samlet uddannelsesplanlægning frem til 1990'erne, bd. 1-2, Undervisningsministeriet 1978, s. 6.
2. H. Helsted: *Lov om folkeskolen af 26. Juni 1975*, Kbh. 1975, s. 5f.
3. K. Heinesen: *Min krønike 1932-79*, Kbh. 2006, s. 187f.
4. *Ibid.* s. 191.
5. Folketingstidende 1974-75, 2, sp. 1089
6. Folketingstidende 1974-75, 2, sp. 1004. P. Lauridsen og O. Varming (red.) *Skolens formål – debat om skolens opgave*, Danmarks Lærerhøjskole 1985, s. 1ff.
7. A. Baunsbak Jensen: Kronik i Berlingske Tidende 1974.
8. K. Heinesen: *Min krønike 1932-79*, Kbh. 2006, s. 188.
9. S. Wiborg: *Education and social Integration. Comprehensive schooling in Europe*. New York 2009. Heri fremhæves det, at der var tale om en betydelig interskandinavisk konsensus om grundskolens pædagogiske opgave.
10. H. Helsted: *Lov om folkeskolen af 26. Juni 1975*, Kbh. 1975, s. 9.
11. Indførelsen af lurpакmærkningen af dansk smør blev gennemført ved lov i 1906, men inden da havde næsten alle mejerier indført den ad frivilligheden vej.
12. R. Bjerregaard: *Strid. Politiske taler og artikler*, Kbh. 1979, s. 64.
13. *Tidsskrift for Dansk Forening for Hjem og Skole*, 1975, s. 4. Lov nr. 313 af 26. Juni 1975.
14. K. Heinesen. *Min krønike 1932-79*, Kbh. 2006, s. 188, Her refereres Poul Hartlings udtalelse om, at hvis Venstre stemte for en skolelov, ville de konservative altid stemme imod.
15. *Gymnasieskolen 1971* nr. 15, s. 819
16. H. Haue et al.: *Skolen i Danmark fra 1500-tallet til i dag*, Herning 1986, s. 204f.
17. S. Højby: *Som jeg oplevede det*, Kbh. 1975, s. 151.
18. *Gymnasieskolen 1973* nr. 14, s. 771f.
19. Folketingstidende 1975-76, sp. 2384.
20. S. Højby: *Som jeg oplevede det*, Kbh. 1975, s. 151.
21. Folketingstidende 1975-76, sp. 3889ff.
22. R. Bjerregaard: *Strid. Politiske taler og artikler*, 1979, s. 69.
23. I. Juul "Den danske velfærdsstat og uddannelsespolitikken" I: *Uddannelseshistorie* 2006, s. 85.
24. U90, bd. 1, s. 5.
25. U90, bd. 1, s. 165.
26. U90, bd. 1, s. 85.
27. Folketingstidende 1979-80, sp. 7316ff. (forslaget) og 4110ff. (bemærkningerne).

28. "Ritt Bjerregaard. Interview ved Harry Haue" I: *Uddannelseshistorie* 1987, s.14f.

29. U91. Det nye mønster i dansk uddannelses- og forskningspolitik, Undervisningsministeriet 1990, s.8.
30. *Politiken*, 13.08.09.

Abstract

Harry Haue: A social democratic failure? Danish educational politics in 1970s. *Arbejderhistorie* 2/09, p. 35-50.

In this article the focus is on social democratic educational politics in 1970s, where two initiatives were important: The creation of a comprehensive primary/ lower secondary school and a coordination of all youth education from grade 10 to 12. The two aims were founded on the assumption that education was an important economic factor, which could and should contribute to the development of growth and welfare.

The social democrats were in power most of the decade, and in the first half the goal was to create 9 years of comprehensive primary school without any formal ability grouping and notes. Such a comprehensive school would – the party believed – contribute to the development of equality in society. The social democratic minority government had to compromise with center- and right wing parties, and the result was principally both ability grouping and notes, but as a special Danish compromise, it became possible for the parents to decide that the school should not use ability grouping. The parents and schools did to a great extent chose not to divide the pupils according to ability. The school law of 1975 included a new objects clause, where democratic ethos, joy of learning, and pupils' participation were new concepts. This part of the educational politics was to some degree a victory for the social democratic party.

In the second half of the 1970s. The party aimed at creating a comprehensive education for all young people from grade 10 to 12. The basis for this policy was a reform of the vocational training schools in 1970, where the

trainees could chose an interaction between school and training place instead of craft's apprenticeship. In 1973, a committee, in near contact with the social democratic minister of education, formulated a framework for the co-ordination of all youth education from grade 10 to 12. This education should include the new vocational training schools as well as the traditional upper secondary gymnasium. Accordingly the two up till then separated educations should share 'subjects of general character' in order to develop common language and values.

For the next five years the social democratic ministers of education fought a battle in the parliament to pass this visionary proposal, but the right wing parties refused to support

such 'a socialistic concept: what not all can learn, nobody shall learn'. In 1980 the party had to acknowledge to have been beaten, and in the short run the vision came to nothing. However, in the long term, the vision in a limited edition was realized in connection with the reform of the gymnasium in 2005. Thus the social democratic educational policy of the 1970s was not a failure, although it was not carried out in full scale and not immediately. The process of changing educations obvious has a long fuse.

Harry Haue, dr.phil., professor ved Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier på Syddansk Universitet. hh@ifpr.sdu.dk